

Kielemme käytäntö

Sukat jalassa vai jalat sukissa?

Varmaan moni suomalainen — ulkomaalaisista puhumattakaan — on joskus pysähtynyt kummastelemaan sanontaa: meillä on *sukat jalassa* tai *kintaat kädessä*. Miksi käytämme yksikkömuotoa *jalassa*, vaikka *sukat* kuitenkin eivät ole samassa jalassa — paitsi ehkä jollakin hajamielisellä professorilla? Onko vain sattuma, että on totuttu käyttämään tällaista epäloogillista sanontaa?

Pelkkä sattuma se ei suinkaan ole,

vaan asialle on kyllä olemassa luonnollinen selitys. Suomen kieli — samoin kuin jokainen elävä kieli — muuttuu ja kehittyy. Jos voisimme siirtyä ajassa tuhat vuotta taaksepäin, niin huomaisimme, että sen ajan suomalaiset puhuivat kieltä, joka tosin melko lailla muistutti meidän suomeamme, mutta jota meidän kuitenkin olisi vaikea ymmärtää. Jos taas tämä pikku pakina otettaisiin nauhalle tai levyille ja sitä kuun-

neltaisiin vuonna 2953, tuntuisi käytämäni kieli silloin elävistä suomalaisista kovin omituiselta, ja luultavasti siinä olisi sellaisiakin kohtia, jotka vain kielentutkija pystyisi tulkitsemaan.

Palatkaamme taas lähtökohtaamme, sanontaan *sukat jalassa*. On ollut aika, jolloin tämä ilmaus oli kielen silloisen rakenteen kannalta aivan luonnollinen. Alkuaan näet käsitettiin kielessämme parilliset ruumiinjäsenet — jalat, kädet, silmät, korvat jne. — yhdeksi kokonaisuudeksi, ja sanan yksikkömuoto tarkoitti tällaista paria: sana *jalka* tarkoitti jalkaparia eli molempia jalkoja, *käsi* tarkoitti molempia käsiä, *silmä* molempia silmiä. Silloin ei tietysti voitukaan sanoa muulla lailla, kuin että sukat tai kengät ovat *jalassa*, pannaan *jalkaan*, riisutaan *jalasta*.

Mutta, joku ehkä kysyy, eikö siihen aikaan ollenkaan voitu puhua erikseen jommastakummasta jalasta, kun käsitteeseen *jalka* sisältyivät molemmat jalat? Voitiin kyllä. Eihän yleensääkään ole sellaista jokapäiväisen elämän piiriin kuuluvaa ilmiötä, jota ei mikä kieli tahansa pystyisi jollakin tavalla ilmaisemaan. Koska sana *jalka* tarkoitti jalkaparia, niin yhtä jalkaa, jalkaparin puolikasta, sanottiin *puoleksi jalaksi*. Tästä ovat suomen kielessä vieläkin muistoina sellaiset sanat kuin *jalkapuoli*, *käsi-puoli*, *silmäpuoli*, jotka tarkoittavat yksijalkaista, yksikäätistä tai yksisilmäistä ihmistä. Eräissä suomen suvukielissä on tämäntyyppisten sanojen käyttö vielä yleisempää. Niinpä unkarissa voidaan sanoa, että joku on tuu puolta jalkaansa.

Nyt ymmärrämme, miten yksikkömuodon käyttö sanonnassa *sukat jalassa* on syntynyt. Mutta tällainen selitys ei ehkä kaikkia tyydytä. Olen kuulevinani jonkun uudistushaluisen

lukijan närkästyneenä huudahtavan: »Sanonta *sukat jalassa* on siis muinaisjäännös, joka joutaisi museoon samoin kuin jotkut maan uumenista kaivetut mammutin luut! Siellä saisivat professorit ja muut menneiden asioiden penkojat sitä tutkia. Meille muille, jotka tarvitsemme kieltä vain käytäntöä varten, meille ei ole museoesineistä mitään hyötyä!»

Lukija, joka näin ajattelee, on ehkä osittain oikeassa. On tietysti iloittava jokaisesta muutoksesta, joka tekee kielemme joustavammaksi, käyttökelpoisemmaksi ja johdonmukaisemmaksi ajatusten ilmaisuvälineeksi. Ei kannata pitää kiinni tällaisista erikoisuuksista vain sen takia, että ne ovat kielemme vanhoja, omaperäisiä piirteitä. Mutta asialla on toinenkin puoli. Eräässä suhteessa tällainen muutos köyhdyttäisi kieltä. Nythän voimme sanoa myös, että sukat tai kengät ovat *jaloissa*, esim. »Vie nuo kengät pois tuosta lattialta, ne ovat siinä vain *jaloissa!*» Jos nyt ilmaus *kengät jalassa* muutettaisiin muotoon *kengät jaloissa*, voisi syntyä epäselvyyttä siitä, ovatko kengät todella jalassa vai esim. lattialla jalkojen tiellä, vastuksina.

Mutta tämä haitta merkitsisi ehkä sittenkin vähemmän kuin se hyöty, joka koituisi siitä, että pääsisimme epäloogillisesta yksikkömuodosta. Eikö tämä tulos olisi pienen uhrauksenkin arvoinen?

Ennen kuin tähän voidaan vastata, on punnittava, olisiko tällainen muutos käytännössä toteutettavissa. Koettakaamme kuvitella, kuinka kävisi, jos esim. Suomen Akatemian kielilautakunta päättäisi, että tästä lähtien on lakattava sanomasta *sukat jalassa* ja sen sijaan sanottava *sukat jaloissa*, *kintaat käsissä* jne. Muutuisikohan käytäntö silloin kuin taika-

iskusta tämän ohjeen mukaiseksi? Varmaan ei näin kävisi. Vaikka kansaamme sanotaan pieneksi, niin on meitä sentään muutamia miljoonia suomen kielen puhujia, jotka ovat totuneet aamulla panemaan sukat — tai ainakin kengät — *jalkaansa*, päivällä kävelemään sukat ja kengät *jalassa* ja illalla riisumaan kengät ja sukat *jalasta*. On selvää, ettei tällaisen valtavan ihmisjoukon tapoja ja tottumuksia, joihin kielenkäyttökin kuuluu, voida noin vain muuttaa. Jo kuvittelemamme ohjeen saattaminen kaikkien tietoon tuottaisi suuria vaikeuksia. Ei radionkaan ääni kantaudu jokaisen korviin. Ja niidenkin joukossa, jotka tieto asiasta saavuttaisi, olisi varmaan paljon sellaisia, joilta se menisi toisesta korvasta sisään ja toisesta ulos. Nekään, jotka todella kiinnittäisivät asiaan huomiota, eivät varmastikaan kaikki ilman muuta taipuisi ohjetta noudattamaan. Monet olisivat luultavasti sitä mieltä, että vakiintunutta sanontatapaa ei pidä muuttaa. Ja kun käytettävissä ei ole pakkokeinoja, niin nämä itsepäiset yksilöt, joiden lukumäärä tässä tapauksessa varmaankaan ei olisi aivan vähäinen, sanoisivat edelleen kulkevasa *sukat jalassa* — mikäli eivät kulje ilman sukkaa. Epäilemättä olisi sellaisia-kin, jotka koettaisivat noudattaa tässä olettamaamme ohjetta, mutta sen toteuttaminen käytännössä ei olisi edes heillekään aina helppoa. Kyllä heiltäkin vielä monta kertaa lipsahtaisi sanonta *sukat jalassa* tai *kintaat kädessä*. Puhetapaansa ei ihminen voi mielin määrin muuttaa.

Niin, minkälainen siis olisi tilanne, jos olisi annettu sellainen ohje, että on sanottava *sukat jaloissa* eikä *sukat jalassa*? Seurauksena olisi, että molempia sanontoja käytettäisiin rinnakkain, ne kiistelisivät vallasta, kie-

leen olisi tullut uusi epävarmuutta ja epäselvyyttäkin aiheuttava horjuvaisuus, ja ennen pitkää sanomalehtien yleisön osastot täytyisivät asiaa koskevista kirjoituksista. Sanalla sanoen: jouduttaisiin ojasta allikkoon. Siksi onkin varmasti viisainta, ettei yritetäkään tässä kohden muuttaa vakiintunutta käytäntöä. On mahdollista, että kieli joskus tulevaisuudessa itsestään kehittyy tähän suuntaan. Jos näin käy, niin silloin ei ole syytä tätä kehitystä vastustaa.

Mutta sanonta *sukat jalassa* sisältää toisenkin erikoisuuden, joka voi herättää ihmettelyä ja vastaväitteitä. Miksi käytetään muotoa *jalassa*, tätä *ssa*-päätteistä sijaa, joka tavallisesti merkitsee jonkin sisällä, sisäpuolella olemista, kuten sen nimikin, sisäolento, osoittaa? Eikö olisi oikeampaa sanoa, että »jalat ovat sukissa», sillä jalathan ovat sukkien sisäpuolella eikä päinvastoin. Tai miksemme sano *sukat jaloilla*, mikä vastaisi ruotsin kielessä käytettyä sanontaa?

On totta, että sisäolento-sija usein merkitsee jonkin sisällä, sisäpuolella olemista, esim. »Perunat ovat *kattilassa*», »Kala ui *vedessä*», »Kynä on *taskussa*». Mutta tämä ei ole sisäolennon ainoa merkitys. Käytetäänhän samaa sijaa sellaisissakin yhteyksissä kuin »Taulu on *seinässä*», »Mies istuu hevosen *selässä*» tai »Heinät ovat *seipäissä*». Niissä sisäolento tarkoittaa välitöntä yhteyttä puheena olevan esineen kanssa: taulu ei ole seinän sisällä, vaan seinässä kiinni, välittömässä yhteydessä seinän kanssa; mies ei myöskään istu hevosen selän sisällä. Sanonta »Heinät ovat *seipäissä*» on jo hyvin lähellä ilmausta *sukat jalassa*. Ovathan heinätkin oikeastaan seipäiden ympärillä eivätkä seipäiden sisällä. Tähän samaan käytäntöön perustuvat sanonnat *sukat*

tai *kengät jalassa, kintaat kädessä, lakki päässä* jne.

Sisäolennon käyttömahdollisuudet ovat vielä paljon moninaisemmatkin, kuin mitä mainitut esimerkit osoittavat. On sellaisia tapauksia, joissa ei lainkaan ole kysymys siitä, missä paikassa tai asennossa jokin on. Ainakin Hämeessä sanotaan »Täytyy pitää niityt *aidassa*», mitä vastaisi yleiskielinen ilmaus »niityt aidalla varustettuina, aidattuina». Onpa Pälkäneeltä merkitty tällainenkin lause: »Meilän talo olikin siihen aikaan huanossa mettässä». Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, että rakennus sijaitsi metsässä, vaan sitä, että talon metsät olivat huonot.

Usein kuulee viisasteltavan ja kiisteltävänkin tämäntapaisista kielellisistä seikoista. Väitetään esim., että on väärin sanoa *sukat jalassa*, koska tämä sanonta on epäloogillinen, järjenvastainen, jos tarkasti ajatellaan asiaa. Olen tässä koettanut selittää, että sisäolennon käyttö tässä yhteydessä on vain näennäisesti epäloogillista, koska tällä sijalla muutenkin on monenlaisia käyttötapoja. Sen sijaan on myönnettävä, että yksikön

käyttö monikon asemesta todella on nykykielen kannalta epäloogillista, mutta sekin on ikivanha ilmiö, jota ei käy käden käänteessä muuttaminen. Suomen kielessä — samoin kuin muissakin kielissä — on lukuisia tällaisia näennäisiä ja todellisia-kin epäloogillisuuksia. Kieltämättä olisi monessa suhteessa eduksi, jos niitä ei olisi. Kieltä voidaan tietoisesti kehittää johdonmukaisemmaksi, kuten meilläkin on tehty. On sellaisia piirteitä ja ilmauksia, jotka eivät ole yhtä lujasti juurtuneet kieleen kuin tässä mainitut ja joiden muuttaminen ei ole yhtä työlästä. Mutta kokonaan ei milloinkaan päästä epäloogillisista sanonnoista; ne kuuluvat kerta kaikkiaan elävän kielen olemukseen. Eiväthän ihmisen ajatuksetkaan kulje aina loogillisia ratoja. Ehkäpä tällaiset pikku epäjohdonmukaisuudet loppujen lopuksi eivät olekaan yksinomaan pahasta. Ehkä ne osaltaan elävöittävät kieltä, ehkä ne joskus tuottavat tervetullutta vaihtelua, samoin kuin virtaavan joen oikulliset mutkat virkistävät katsojan silmää.

OSMO IKOLA